

HOE ECONOMIE DE WERELD KAN REDDEN

Abhijit V. Banerjee & Esther Duflo

Hoe economie de wereld kan redden

Vertaald door
Brenda Mudde en Maarten van der Werf



2020
THOMAS RAP
AMSTERDAM

Copyright © 2019 Abhijit V. Banerjee en Esther Duflo
Copyright Nederlandse vertaling © 2020 Brenda Mudde en
Maarten van der Werf
Oorspronkelijke titel *Good Economics for Hard Times*
Oorspronkelijke uitgever PublicAffairs, New York
Omslagontwerp bij Barbara
Omslagillustratie Getty Images
Vormgeving binnenwerk Perfect Service
Druk Bariet Ten Brink, Meppel
ISBN 978 94 004 0630 8
NUR 680

thomasrap.nl



Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC®) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Voor onze kinderen, Noemi en Milan, in de hoop dat ze opgroeien in een rechtvaardiger en humanere wereld. En voor Sascha, die daartoe nooit de kans kreeg.

INHOUD

Voorwoord	9
1 MEGA: Make Economics Great Again	11
2 Uit de muil van de haai	22
3 De hinder van handel	70
4 Behoeften, wensen en voorkeuren	124
5 Een einde aan de groei?	180
6 Voor hete vuren	253
7 De grote pianola	275
8 Vertrouwen in de overheid	318
9 Geld of hulp in natura?	334
Conclusie: goede en slechte economie	389
Noten	395
Dankwoord	457
Register	461

VOORWOORD

Tien jaar geleden schreven we een boek over ons werk, en daar bleek tot onze verbazing een publiek voor te zijn. We waren gebleid, maar het was ons ook duidelijk dat het bij die ene keer zou blijven. Want economen schrijven eigenlijk geen boeken, en al helemaal geen boeken die een normaal mens ook kan lezen. Wij deden dat wel en kwamen ermee weg, maar het was tijd om terug te keren naar ons gewone werk: researchpapers schrijven en publiceren.

En daar waren we mee bezig toen het prille licht van de beginjaren van Obama plaatsmaakte voor de psychedelische waanzin van de brexit, de gele hesjes en Trumps muur, en zelfverzekerde dictators (of hun gekozen pendanten) de plaats innamen van het schuchtere optimisme van de Arabische Lente. De ongelijkheid neemt hand over hand toe, milieurampen dreigen, rampzalige politieke beslissingen op wereldschaal liggen in het verschiet. Wat kunnen we daar tegenoverstellen? Niet veel meer dan gemeenplaatsen.

We hebben dit boek geschreven om te kunnen blijven hopen. Om bij onszelf na te gaan wat er fout is gegaan en waarom, maar ook om onszelf eraan te herinneren wat er allemaal wel goed gaat. Een boek dus dat over problemen gaat, maar evengoed over manieren waarmee we de wereld er weer bovenop kunnen helpen; dan moeten we alleen wel durven erkennen waar de pijn zit. Een boek over mislukt economisch beleid, over ideologische verblindings, over niet zien wat er voor onze neus gebeurt, maar ook over goede manieren om economische wetenschap te bedrijven en waarom dat nuttig is, vooral in de wereld van nu.

Dat zo'n boek geschreven moet worden, betekent niet dat wij de

eerstaangewezen personen zijn om dat te doen. Veel van de problemen waar de wereld mee kampt, spelen vooral in het rijke noorden, terwijl wij ons hoofdzakelijk bezighouden met het bestuderen van arme mensen in arme landen. Het was duidelijk dat we in allerlei nieuwe literatuur zouden moeten duiken, en natuurlijk bestond altijd de kans dat we iets over het hoofd zouden zien. Het duurde dan ook even voor we zelf zover waren dat we besloten de gok te wagen.

We vonden dat we het moesten proberen omdat we niet langer wilden toekijken terwijl het publieke debat over belangrijke economische kwesties (immigratie, handel, groei, ongelijkheid en het milieu) steeds verder dreigde te ontsporen. Maar ook omdat we bij nader inzien beseften dat de problemen van rijke landen vaak verdacht veel lijken op de problemen die wij kennen uit ontwikkelingslanden: de snelle veranderingen die niet iedereen kan bijbenen, de sterk toenemende ongelijkheid, het gebrek aan vertrouwen in de overheid, de slecht functionerende maatschappelijke en bestuurlijke structuren enzovoort. We hebben bij het schrijven van dit boek veel geleerd, en het heeft ons vertrouwen in onze sterke punten bestendigd, in de dingen waar wij als economen goed in zijn: een open oog voor de feiten, bescheidenheid en eerlijkheid over wat we wel en niet weten en begrijpen, een sceptische houding tegenover gemakkelijke antwoorden en konijnen die uit een hoge hoed worden getoverd, en misschien wel het allerbelangrijkste: de bereidheid ideeën en oplossingen uit te proberen en fouten te maken, zolang ons dat maar helpt het uiteindelijke doel, een humanere wereld, dichterbij te brengen.

MEGA: MAKE ECONOMICS GREAT AGAIN

Een vrouw krijgt van haar arts te horen dat ze nog maar een halfjaar te leven heeft. De arts adviseert haar een econoom te zoeken om mee te trouwen en naar South Dakota te verhuizen.

Vrouw: 'Word ik dan beter?'

Arts: 'Nee, maar het halfjaar lijkt wel een stuk langer.'

We leven in een tijd van toenemende polarisatie. Van Hongarije tot India, van de Filipijnen tot de Verenigde Staten, van Brazilië tot het Verenigd Koninkrijk, en van Italië tot Indonesië, het publieke debat tussen links en rechts verwordt steeds meer tot een luidruchtige scheldpartij, waarin gemakkelijk harde woorden worden gesproken die nauwelijks meer kunnen worden teruggenomen. In de Verenigde Staten, waar wij wonen en werken, is het uitzonderlijk geworden dat een kiezer bij verschillende verkiezingen op kandidaten van verschillende partijen stemt.¹ 81 procent van de mensen die zich met een van de partijen identificeren heeft een negatief beeld van de andere partij.² 61 procent van de Democraten zegt de Republikeinen te zien als racistisch, seksistisch of onverdraagzaam. Van de Republikeinen vindt 54 procent de Democraten rancuneus. En een derde van alle Amerikanen zou teleurgesteld zijn als een familielid met iemand van 'de andere kant' zou trouwen.³

In Frankrijk en India, twee andere landen waar we vaak zijn, wordt binnen de links-liberale, 'verlichte' elite waar we deel van uitmaken, over de opkomst van politiek rechts gesproken als ware het het einde van de wereld. Er bestaat duidelijk het gevoel dat de beschaving zoals we die kennen en die gebaseerd is op democratie en debat onder druk staat.

Als sociale wetenschappers is het onze taak de feiten en onze inter-

pretaties van die feiten te presenteren in de hoop die kloof te helpen overbruggen, zodat beide partijen in het conflict begrijpen wat de ander zegt en er zo niet overeenstemming, dan toch een beredeneerd verschil van mening kan ontstaan. Democratie kan gepaard gaan met meningsverschil, zolang de partijen maar respect voor elkaar hebben. En voor dat respect is een zekere mate van begrip noodzakelijk.

Wat de huidige situatie zo zorgwekkend maakt is dat er steeds minder ruimte is voor dialoog. Er lijkt een soort tribalisering van de meningsvorming te ontstaan, niet alleen over de politieke standpunten zelf, maar ook over wat de grootste sociale problemen zijn en hoe we die moeten oplossen. Uit een groot onderzoek blijkt dat de standpunten van de Amerikaanse bevolking als het ware een soort duiventrosjes vormen.⁴ Mensen die bepaalde kernwaarden delen, bijvoorbeeld over genderrollen of dat hard werken altijd loont, blijken het ook over andere onderwerpen eens te zijn, bijvoorbeeld over immigratie, handel, ongelijkheid, belasting en de rol van de overheid. De kernwaarden die ze delen zijn betere voorspellers van hun verdere politieke opvattingen dan hun inkomen, de demografische groep waartoe ze behoren of hun woonplaats.

In het politieke discours staan dit soort kwesties centraal, en niet alleen in de Verenigde Staten. Immigratie, handel, belasting en de rol van de overheid staan ook in Europa, India, Zuid-Afrika en Vietnam ter discussie. Alleen zijn de standpunten in die discussie maar al te vaak gebaseerd op de bevestiging van bepaalde persoonlijke waarden ('Ik ben voor immigratie, want ik ben grootmoedig' of 'Ik ben tegen immigratie, want migranten zijn een bedreiging van onze nationale identiteit'). En als zulke meningen ergens door versterkt worden, dan is het wel door verzonnen statistieken en simplistische interpretaties van de feiten. Over de kwesties zelf denkt bijna niemand echt goed na.

Dit is een levensgroot probleem, want we leven in een moeilijke tijd. De jaren dat door de bloeiende internationale handel en de sensationele opkomst van China de bomen tot in de hemel groeiden, zijn waarschijnlijk voorbij nu in dat land de groei terugloopt en er overal handelsoorlogen uitbreken. Landen die hebben geprofiteerd van de hausse (vooral landen in Azië, Afrika en Latijns-Amerika) be-

ginnen zich af te vragen hoe hun toekomst eruit zal zien. In de meeste rijke westerse landen is trage groei een bekend fenomeen, maar wat wel bijzonder zorgwekkend is, is het feit dat het sociaal contract in die landen onder druk staat. We lijken terug te zijn in wereld van Dickens' *Zware tijden*, waarin de *haves* tegenover de steeds meer van hen vervreemde *have-nots* staan, en er is geen oplossing in zicht.⁵

In de huidige crisis staan economische vragen en economisch beleid centraal. Is er iets wat we kunnen doen om de groei weer aan te jagen? Moet dat in het rijke Westen überhaupt prioriteit krijgen? En wat staat ons nog meer te doen? Wat moeten we bijvoorbeeld met de groeiende ongelijkheid? Is internationale handel in de context van die ongelijkheid de oplossing of juist het probleem? En hoe zit het met de handel in de toekomst, kunnen landen met goedkopere arbeid de mondiale maakindustrie uit China losweken? En hoe zit het met migratie? Zijn er inderdaad te veel laaggeschoolde migranten? En wat willen we met technologie? Moeten we ons bijvoorbeeld zorgen maken over de opkomst van kunstmatige intelligentie (AI) of moeten we er juist blij om zijn? En misschien wel de meest urgente vraag: hoe kunnen we als samenleving de achterblijvers op de arbeidsmarkt opvangen?

Omdat de antwoorden op deze vragen niet in een tweet passen, hebben we de neiging ze maar te laten zitten. Als gevolg daarvan doen de meeste landen erg weinig om de dringendste problemen van deze tijd op te lossen. Ze blijven de woede en het wantrouwen voeden, waardoor wij tegen elkaar worden opgezet, zodat we nog minder in staat zijn het gesprek aan te gaan en samen na te denken over een oplossing. Het lijkt wel een vicieuze cirkel.

Aan deze belangrijke discussies hebben economen veel bij te dragen. Zij onderzoeken wat immigratie doet met de lonen, of belastingen een negatief effect hebben op het ondernemingsklimaat en of mensen inderdaad lui worden van herverdeling van middelen. Zij denken erover na wat er precies gebeurt als landen handel met elkaar drijven en proberen te voorspellen wie erbij wint en wie verliest. Ze hebben onderzoek gedaan naar economische groei: waarom sommige landen wel groeien en andere niet, of overheden daar iets aan kunnen doen en zo ja wat. Ze verzamelen gegevens over van alles:

waarom mensen vrijgevig worden of wantrouwig, waarom mensen hun vertrouwde omgeving verlaten en naar elders vertrekken en wat het effect is van sociale media op onze vooroordelen.

Recent onderzoek heeft vaak verrassende uitkomsten, zeker voor degenen die gewend zijn aan de clichés van tv-‘economen’ en middelbareschoolboeken. Juist dit nieuwe onderzoek kan een bijdrage leveren aan het debat van deze tijd.

Helaas hebben maar weinig mensen genoeg vertrouwen in economen om goed te willen luisteren naar wat ze te zeggen hebben. Kort voor het brexit-referendum probeerden onze collega’s in het Verenigd Koninkrijk de bevolking uit alle macht te waarschuwen dat het uittreden uit de EU een kostbare aangelegenheid zou zijn, maar ze hadden het gevoel tegen een muur te praten. En ze hadden gelijk: niemand besteedde aandacht aan hen. Bij een peiling van YouGov in 2017 met de vraag ‘Wie van de personen uit de volgende lijst vertrouwt u het meest wanneer ze het hebben over hun vakgebied?’ stonden verpleegkundigen bovenaan: 84 procent had vertrouwen in die beroepsgroep. Politici stonden onderaan met 5 procent (hoewel het parlementslid van het eigen district met 20 procent iets meer vertrouwen genoot). Economen stonden met 25 procent vlak boven de politici; het vertrouwen in de weerman was twee keer zo hoog.⁶ In het najaar van 2018 stelden we dezelfde vraag (plus nog een aantal andere over economische kwesties, waarvan we op verschillende plaatsen in dit boek gebruik zullen maken) aan tienduizend mensen in de Verenigde Staten.⁷ Ook daar had maar een kwart van de mensen vertrouwen in economen als het ging om hun eigen vakgebied. Alleen politici eindigden lager op de ranglijst.

Dit gebrek aan vertrouwen uit zich onder andere ook daarin dat de consensus onder economen (voor zover die bestaat) fundamenteel verschilt van wat gewone burgers denken. Bij de Booth School of Business van de Universiteit van Chicago wordt regelmatig aan een groep van zo’n veertig economen, allemaal vooraanstaande figuren binnen de beroepsgroep, gevraagd hun mening over belangrijke economische kwesties te geven. We zullen de antwoorden van dit IGM Booth-panel in dit boek regelmatig tegenkomen. Wij selecteerden tien vragen die aan de panelleden waren gesteld en stelden die aan de

respondenten van ons eigen onderzoek. Bij de meeste kwesties stonden de economen en de onderzoeksgroep lijnrecht tegenover elkaar. Een voorbeeld: alle leden van het IGM Booth-panel waren het oneens met de stelling ‘Nieuwe invoerrechten op staal en aluminium voor de Verenigde Staten komen de Amerikanen ten goede’.⁸ Iets meer dan een derde van de respondenten was het daar juist wel mee eens.

Over het algemeen waren onze respondenten pessimistischer dan de economen: 40 procent van de economen was het eens met de stelling: ‘De instroom van vluchtelingen in Duitsland vanaf de zomer van 2015 zal in de volgende tien jaar economische voordelen met zich meebrengen’; de rest had geen mening of gaf geen antwoord (maar één was het ermee oneens).⁹ Van onze respondenten was maar een kwart het met deze stelling eens en 35 procent was het oneens. Onze respondenten waren ook vaker van mening dat de opkomst van robots en AI zal leiden tot massawerkloosheid, terwijl ze veel minder vaak de mening deelden dat door die technologie genoeg extra welvaart zou ontstaan om de ‘verliezers’ schadeloos te stellen.¹⁰

Dit verschil kan niet worden verklaard doordat economen altijd een meer *laissez-faire* benadering zouden voorstaan dan de rest van de bevolking. In een eerdere studie werden de antwoorden op twintig vragen van economen en duizend gewone Amerikanen met elkaar vergeleken.¹¹ Het bleek dat de economen (veel) vaker heil zagen in verhoging van de federale belastingen (97,4 procent van de economen in vergelijking met 66 procent van de gewone Amerikanen). Ze hadden ook veel meer vertrouwen in de overheidsmaatregelen na de crisis van 2008 (steun aan de banken, de stimuleringsmaatregelen enzovoort) dan het grote publiek. Anderzijds was 67 procent van de gewone Amerikanen het ermee eens dat de CEO’s van grote bedrijven te veel betaald krijgen, tegenover 39 procent van de economen. Maar het belangrijkste resultaat is dat de gewone Amerikaan over veel dingen heel anders denkt dan de beroepseconoom. Als we de twintig vragen onder de loep nemen, zien we dat er een gapend gat van 35 procentpunten ligt tussen de mening van de meeste economen en die van de meeste Amerikanen.

Als we de respondenten informeren over de standpunten van economen over de onderwerpen in kwestie, heeft dat bovendien geen en-

kel effect op hun mening. Bij drie vragen waarbij het standpunt van de experts duidelijk anders was dan dat van het publiek, varieerden de onderzoekers de formulering van de vraag. Bij sommige respondenten werd de vraag voorafgegaan door de stelling: 'Bijna alle experts zijn het erover eens dat...'; bij anderen werd meteen de vraag gesteld. De inleiding had geen invloed op het antwoord. Bijvoorbeeld: op de vraag of de North American Free Trade Agreement (NAFTA) goed was voor de gemiddelde Amerikaan (95 procent van de economen antwoordde daar 'ja' op) reageerde 51 procent van de respondenten die over het standpunt van de economen waren geïnformeerd met 'ja', tegen 46 procent van de respondenten die niet waren geïnformeerd. Dat is toch een betrekkelijk klein verschil. Het lijkt er dus op dat het grote publiek eenvoudigweg niet meer naar economen luistert.

Wij willen hier absoluut niet beweren dat als economen en burgers van mening verschillen, de economen het altijd bij het rechte eind hebben. Wij economen verliezen onszelf te vaak in onze modellen en we vergeten soms waar de wetenschap eindigt en de ideologie begint. We beantwoorden beleidsvragen op grond van aannames die onze tweede natuur zijn geworden omdat ze de bouwstenen vormen van onze modellen, maar dat wil niet zeggen dat die aannames ook altijd kloppen. Maar we beschikken wel over nuttige kennis die niemand anders heeft. De (bescheiden) doelstelling van dit boek is om iets van die kennis te delen en de dialoog over de meest urgente en omstreden onderwerpen van onze tijd te heropenen.

Daarvoor moeten we begrijpen hoe het komt dat economen zo weinig vertrouwen genieten. Een deel van het antwoord is dat er verdomd veel slechte economen zijn. De economen die de beroepsgroep vertegenwoordigen in het publieke debat zijn meestal niet de leden van het IGM Booth-panel. De zelfverklaarde economen op tv en in de pers – de hoofdeconomen van bank x of bedrijf y – zijn, met een aantal belangrijke uitzonderingen, vooral vertegenwoordigers van de belangen van het bedrijf waarvoor ze werken, die niet schromen om harde bewijzen naast zich neer te leggen als dat hun beter uitkomt. Bovendien neigen ze – voorspelbaar genoeg – naar een onbegrensd marktoptimisme, precies datgene wat het publiek is gaan associëren met economen in het algemeen.

Qua kleding (jasje-dasje) en manier van praten (heel veel jargon) verschillen de kletspraat verkopende koppen op het scherm helaas nauwelijks van de werkelijke wetenschappers. Het belangrijkste verschil is misschien wel hun grote bereidheid tot stellige uitspraken en voorspellingen, waardoor ze helaas alleen maar aan gezag winnen. Maar hun voorspellingen blijken vaak uiterst onbetrouwbaar, deels omdat voorspellingen vaak sowieso niet meer zijn dan koffiedik kijken, wat precies de reden is waarom economische wetenschappers zich van dat soort futurologie onthouden. Een van de taken van het Internationaal Monetair Fonds (IMF) is om de groei van de wereld-economie op korte termijn te voorspellen. En zonder al te veel succes, moet gezegd worden, ondanks de vele zeer goed opgeleide economen binnen de IMF-gelederen. Journalisten van *The Economist* hebben een keer uitgerekend hoeveel de ramingen van het IMF gedurende de periode 2000-2014 verschilden van de werkelijke groei.¹² De voorspellingen voor over twee jaar (bijvoorbeeld de raming voor 2014, gedaan in 2012) week gemiddeld 2,8 procentpunt af. Dat is iets beter dan als ze een willekeurig cijfer tussen -2 en 10 procent hadden gekozen en ongeveer even slecht als een vast groeipercentage van 4 procent. Wij vermoeden dat dit soort dingen bijdraagt aan de algemene scepsis over het vak economie.

Een andere belangrijke factor die bijdraagt aan het gebrek aan vertrouwen is dat economische wetenschappers zelden de tijd nemen om de complexe redenering achter hun genuanceerde conclusies uiteen te zetten. Op welke gronden hebben ze uit de vele interpretaties deze gekozen? Welke stippen, vaak uit verschillende disciplines, moesten ze met elkaar verbinden om tot het meest plausibele antwoord te komen? En hoe plausibel is dat antwoord? Is het zo zeker dat we er meteen beleid op moeten baseren of kunnen we beter afwachten en kijken hoe de zaken zich ontwikkelen? Het huidige medialandschap biedt eigenlijk nauwelijks ruimte voor lange en ingewikkelde uitleg. Wij hebben allebei de strijd aan moeten gaan met tv-presentatoren om ons hele verhaal te mogen vertellen (waarbij dat er vaak genoeg alsnog werd uitgeknipt). Dus we begrijpen de economen die de verantwoordelijkheid om zich uit te spreken liever naast zich neerleggen maar al te goed. Het kost heel veel moeite om de boodschap goed

over te brengen, en er is altijd het risico dat die maar half overkomt of dat zorgvuldig gekozen woorden zo worden verdraaid dat iets heel anders lijkt te worden bedoeld.

Er zijn natuurlijk altijd wel individuen die zich uitspreken, maar dat zijn, op enkele belangrijke uitzonderingen na, vaak degenen met de sterkste meningen en het minste geduld om zich met het beste wetenschappelijke werk bezig te houden. Sommigen zijn zo orthodox in hun stellingname dat ze geen aandacht willen besteden aan onderzoeksresultaten die niet in hun straatje passen. Zij blijven liever hun geloofsartikelen als mantra's herhalen, ook als die allang zijn ontkracht. Anderen hebben als enige doel de mainstream economische wetenschap zwart te maken (soms verdiend, overigens), wat eveneens betekent dat ze zich zelden positief uitspreken over het uitstekende economisch onderzoek van dit moment.

Naar ons idee zijn de beste economen de economen die het minst stellig zijn in hun beweringen. De wereld is zo ingewikkeld en de toekomst zo onzeker, dat het beste wat economen te bieden hebben, vaak niet de conclusies van hun onderzoek zijn, maar hun methode, hoe ze tot die conclusies zijn gekomen: de feiten waarmee is gewerkt, de interpretatie van die feiten, de stappen waarmee ze hun resultaten hebben bereikt en de onzekerheden die er nog zijn. Dat komt doordat economie geen wetenschap is zoals natuurkunde, en dat economen veel minder zeker van hun zaak kunnen zijn. Iedereen die de komische tv-serie *The Big Bang Theory* heeft gezien, weet dat natuurkundigen neerkijken op ingenieurs: natuurkundigen duiken diep in de materie, terwijl ingenieurs een beetje klooiën met materialen en proberen van de diepe gedachten van de natuurkundigen iets concreets te maken. Althans, zo wordt het in de serie voorgesteld. Als er ooit een tv-serie wordt gemaakt waarin economen op de hak worden genomen, vermoeden wij dat we nog wel een paar treden lager zullen staan dan de ingenieurs, in ieder geval lager dan de ingenieurs die raketten bouwen. In tegenstelling tot ingenieurs (in ieder geval die uit de serie) hebben wij economen geen natuurkundigen die ons precies kunnen vertellen wat ervoor nodig is om een raket aan de aantrekkingskracht van de aarde te laten ontsnappen. Economen zijn meer een soort loodgieters: we lossen problemen op met een combinatie

van op wetenschap gebaseerde intuïtie, *educated guesses* en heel veel vallen en opstaan.

Dat betekent dat economen het heel vaak mis hebben. En dat geldt ook voor ons in dit boek, niet alleen als het gaat om groeicijfers – het is op zichzelf al een hopeloze onderneming om die vast te stellen – maar ook wat betreft onze antwoorden met betrekking tot deelonderwerpen, zoals in hoeverre een CO₂-belasting helpt bij het beperken van klimaatverandering, hoe de salarissen van CEO's zich zullen ontwikkelen als de belastingen sterk worden verhoogd, en wat het effect van een basisinkomen zal zijn op de arbeidsmarkt. Maar economen zijn niet de enigen die fouten maken, dat doet iedereen. Het grote gevaar zit hem niet in het fouten maken, maar in het zo gehecht zijn aan je eigen standpunt dat je je er niet door de feiten van laat afbrengen. Om vooruitgang te kunnen boeken moeten we, voor we verdergaan, steeds teruggaan naar de feiten en erkennen waar we de fout in zijn gegaan.

Er wordt trouwens ook genoeg goede economische wetenschap bedreven. Goede economie begint met verontrustende feiten. Op grond van wat we al weten over het menselijk gedrag en theorieën die in andere wetenschappen valide zijn gebleken, formuleren we dan hypothesen die we naast de beschikbare gegevens leggen en vervolgens op basis van deze nieuwe feiten verder verfijnen (of juist radicaal aanpassen). Daarna komen we met wat geluk uit op een bevredigend resultaat. Wat dit betreft heeft economisch onderzoek veel weg van medisch onderzoek. In *De keizer aller ziektes*, het prachtige boek van Siddhartha Mukherjee over de strijd tegen kanker, wordt verteld hoe door een combinatie van geïnspireerd giswerk en vele rondes van zorgvuldige tests en aanpassingen een nieuw medicijn geschikt wordt gemaakt voor de markt.¹³ Het werk van een econoom lijkt daar erg op. Net als in de medische wetenschap weten we nooit helemaal zeker of we de graal hebben gevonden, we denken alleen genoeg te weten om te kunnen handelen, en altijd vanuit het besef dat we misschien later van gedachten moeten veranderen. Een andere overeenkomst met de medische wetenschap is dat ons werk niet ophoudt als we de eerste antwoorden hebben gevonden en we onze basistheorie hebben geformuleerd; pas dan begint de toepassing ervan in de werkelijkheid.

We zouden dit boek kunnen beschouwen als een verslag uit de loopgraven van het onderzoek: wat vertellen de beste economen ons over de belangrijkste kwesties waar de wereld op dit moment mee kampt? We laten zien hoe die beste economen naar de wereld kijken, en daarbij komen niet alleen hun conclusies aan de orde, maar ook de manier waarop ze tot die conclusies zijn gekomen. En steeds zullen we daarbij proberen de feiten van de illusies, de harde resultaten van de gezochte aannames en wat we weten en wat we hopen van elkaar te scheiden.

Het is van belang te weten dat we ons bij dit project laten leiden door een zeer brede opvatting over wat mensen willen en wat we onder een goed leven moeten verstaan. Economen hanteren vaak een nogal beperkte definitie van welzijn, zoals inkomen of materiële consumptie. Toch hebben we allemaal veel meer nodig om een bevredigend leven te kunnen leiden: respect van de omgeving, het gezelschap van vrienden en familie, waardigheid, een zekere zorgeloosheid en plezier. Inkomen als de maat van alle dingen is geen weergave van de werkelijkheid, maar een kijker waardoor we de werkelijkheid vertekend waarnemen, zodat zelfs de slimste economen het spoor bijster raken, politici verkeerde keuzes maken en velen van ons obsessief iets najagen wat niet tot een beter leven leidt. Het is de reden dat velen van ons denken dat de hele wereld staat te wachten om onze goedbetaalde banen in te pikken. Het is er de oorzaak van dat westerse landen met veronachtzaming van alle andere belangen vooral willen terugkeren naar een glorieus verleden, toen de economie nog wel snel groeide. Het is de reden dat we uiterst wantrouwig staan tegenover mensen die geen geld hebben en tegelijkertijd doodsbang zijn om in hun schoenen te komen te staan. En het is ook wat de keuze tussen groei en het behoud van onze planeet zo moeilijk maakt.

We moeten toe naar een constructievere dialoog, en die kan alleen beginnen als we oog hebben voor de diepmenselijke behoefte aan waardigheid en menselijk contact. We moeten ophouden die behoefte te zien als iets wat maar afleidt van waar economie echt om draait, en die juist gaan zien als een manier om elkaar beter te begrijpen en ons te bevrijden van die ogenschijnlijk onoverbrugbare tegenstellingen. Door de menselijke waardigheid weer centraal te stellen, zo luidt

de centrale stelling van dit boek, lokken we een ingrijpende herziening uit van onze economische prioriteiten en de manier waarop in onze samenleving voor de burgers die het het slechtst hebben getroffen wordt gezorgd.

Dat gezegd hebbende, is het natuurlijk goed mogelijk dat u op een of meer of zelfs alle onderwerpen in dit boek tot andere conclusies komt dan wij. Wij hopen u zover te krijgen dat u het niet automatisch met ons eens bent, maar dat u zich iets van onze methode eigen maakt en tot op zekere hoogte deelt in onze hoop en vrees, zodat we uiteindelijk misschien werkelijk met elkaar in gesprek komen.

UIT DE MUIL VAN DE HAAI

Migratie is groot nieuws, zo groot dat het in aanzienlijke delen van Europa en de Verenigde Staten een bepalend politiek onderwerp is. Van de niet-bestaande, maar desondanks enorm invloedrijke hordes moordzuchtige Mexicaanse immigranten waar Donald Trump steeds naar verwijst en de antibuitenlanderretoriek van *Alternative für Deutschland*, het Franse *Rassemblement National* en de Britse brexiteers, tot de regeringspartijen in Italië, Hongarije en Slowakije: migratie is in de rijke landen momenteel dé allesbeheersende kwestie. Zelfs politici van de Europese middenpartijen hebben grote moeite de liberale tradities die ze in stand willen houden in overeenstemming te brengen met de dreiging die ze aan hun buitengrenzen zien. In ontwikkelingslanden is het minder zichtbaar, maar de strijd rond de vluchtelingen uit Zimbabwe in Zuid-Afrika, de Rohingya-crisis in Bangladesh en de burgerschapswet in Assam in India zijn minstens even bedreigend voor de mensen die er het doelwit van zijn.

Vanwaar de paniek? Het percentage internationale migranten was in 2017 ongeveer even groot als in 1960 of 1990: 3 procent van de wereldbevolking.¹ Jaarlijks komen er gemiddeld tussen de 1,5 en 2,5 miljoen migranten van buiten de EU de EU binnen; 2,5 miljoen is nog geen half procent van de bevolking van de Unie. De meesten hiervan zijn legale migranten, mensen die een baan aangeboden hebben gekregen of die zich met hun gezin willen herenigen. In 2015 en 2016 was er een ongebruikelijk hoge instroom van vluchtelingen, maar in 2018 was het aantal asiëlzoekers binnen de EU weer teruggelopen naar 638.000 aanvragen, waarvan maar 38 procent werd toegekend.²

Dat is ongeveer één migrant per 2500 EU-burgers. Dat is alles. Van een vloedgolf is geen sprake.

Racistisch alarmisme, voortkomend uit zuiverheidsmythes en angst voor rassenvermenging, heeft geen boodschap aan de feiten. Uit een onderzoek onder 22.500 autochtone respondenten uit zes landen waar immigratie een bepalend issue is (Frankrijk, Duitsland, Italië, Zweden, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten) kwamen grove misvattingen over het aantal en de samenstelling van de migrantenpopulatie naar voren.³ In Italië is bijvoorbeeld het aandeel immigranten 10 procent, terwijl gedacht wordt dat dat aandeel 26 procent is.

De respondenten overschatten daarnaast het aantal moslimmigranten, alsook het aandeel afkomstig uit het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Ze denken dat immigranten minder hoog zijn opgeleid, armer zijn, vaker werkloos zijn en vaker van een uitkering leven dan in werkelijkheid het geval is.

Politici vergroten die angst door een loopje te nemen met de cijfers. In de aanloop naar de Franse presidentsverkiezingen van 2017 beweerde Marine Le Pen herhaaldelijk dat 99 procent van de immigranten volwassen mannen waren (in werkelijkheid was dat 58 procent) en dat 95 procent ‘werd onderhouden door de overheid’ omdat ze niet zouden werken. (In werkelijkheid had 55 procent van de migranten in Frankrijk een baan.)⁴

Uit twee recente experimenten blijkt dat dit een manier is om verkiezingen te winnen, zelfs in een wereld waarin ieder feit wordt gecheckt. In een van die studies in de Verenigde Staten maakten de onderzoekers gebruik van twee vragenlijsten. Bij de ene waren de vragen erop gericht de *mening* van de respondenten over migratie te achterhalen, bij de andere hun *feitenkennis* over de aantallen en de eigenschappen van migranten.⁵ Degenen die eerst de feitelijke vragen hadden beantwoord voordat hun de opinie vragen werden voorgelegd (waarbij ze dus werden geconfronteerd met hun eigen scheve beeld van migratie) waren veel vaker tegen immigratie: als ze de juiste cijfers te horen kregen veranderde dat wel hun blik op de feiten, maar niet hun standpunt over migratie. In Frankrijk leidde een dergelijk onderzoek tot dezelfde conclusie. Mensen die willens en wetens de onware beweringen van Marine Le Pen opzochten, waren ook de

kiezers die waarschijnlijk op haar zouden stemmen.⁶ Helaas bleef dit zo, ook toen de beweringen voor hun ogen werden geverifieerd en onwaar bleken te zijn. De waarheid had geen invloed op hun mening. Alleen al de gedachte aan migratie maakt mensen bekrompener, en de feiten mogen dat feestje niet verstoren.

Er is een belangrijke reden waarom de feiten worden genegeerd, en die is gebaseerd op een economische redenering die aantoonbaar onjuist is, maar zo vanzelfsprekend lijkt dat het voor velen onmogelijk is er niet in mee te gaan. Die luidt dat er in de wereld heel veel arme mensen zijn die veel meer zullen verdienen als ze 'hierheen' komen (waar 'hier' precies is hangt af van degene die de conclusie trekt), want 'hier' is alles beter. Dus als de armen ook maar even de kans krijgen, zullen ze inderdaad huis en haard verlaten en naar ons land komen, waardoor de lonen hier dalen en de omstandigheden van de gevestigde bevolking zullen verslechteren.

Het opmerkelijke aan die redenering is het vertrouwen dat eruit spreekt in de standaardmiddelbareschooluitleg van de wet van vraag en aanbod: mensen willen meer verdienen, dus verhuizen ze allemaal naar de plek waar de lonen het hoogst zijn, zodat het arbeidsaanbod daar groeit, de vraag afneemt en de lonen voor iedereen zullen dalen. De migrant profiteert er misschien van, maar de autochtone werknemers lijden eronder. Dat is het sentiment dat president Trump probeert te bespelen als hij zegt dat het land vol is. De redenering is zo eenvoudig dat zij past op een bierviltje, zoals in figuur 2.1.

Het is een eenvoudige en verleidelijke, maar ondeugdelijke redenering. Allereerst hebben de verschillen in salariering tussen landen (of, meer in het algemeen, tussen verschillende gebieden) relatief weinig met migratie te maken. En hoewel er, zoals we zullen zien, zonder enige twijfel veel mensen heel graag weg willen, is het eigenlijk vooral een raadsel waarom zo velen niet vertrekken.

Ten tweede is niet overtuigend aangetoond dat zelfs een relatief grote instroom van laaggeschoolde migranten schadelijk is voor de plaatselijke bevolking, ook niet voor het bevolkingsdeel dat qua scholing het meest op de migranten lijkt. Dat heeft veel te maken met de bijzondere eigenschappen van de arbeidsmarkt en past allerminst in het traditionele verhaal over aanbod en vraag.